

Tomislav Škrbić
Ontologija umjetnosti. Estetička misao Ivana Fochta

Zagreb: Naklada Breza, 2020.

Ontologija umjetnosti. Estetička misao Ivana Fochta naslov je prve znanstvene monografije Tomislava Škrbića, hrvatskog filozofa, estetičara, arhivist-specijalista i voditelja Odjela za zaštitu arhivskog i registra- turnog gradiva izvan arhiva pri Dr- žavnom arhivu u Sisku, koja ujedno predstavlja i prvu iscrpnu studiju o jednom od najznačajnijih hrvatskih i bosansko-hercegovačkih filozofa 20. stoljeća – Ivanu Fochtu. Monografi- ja je tiskana 2020. godine u Nakladi Breza, a nastala je na temelju dorade- nog i dijelom proširenog teksta auto- rova doktorskog rada, izrađenog pod mentorskim vodstvom prof. Damira Barbarića u okviru poslijediplom- skog doktorskog studija Filozofije na Fakultetu hrvatskih studija Sve- učilišta u Zagrebu, koji je obranjen na istom fakultetu 23. rujna 2015. godine. Pored uvodne napomene i bilješke o autoru, knjiga se sastoji od pet glavnih poglavlja, točnije: (I) »Estetika kao filozofijska disciplina« (str. 15–93), (II) »Estetski predmet« (str. 94–208), (III) »Estetski akt« (str. 209–248), (IV) »Povijesnost umjetnosti« (str. 249–268) i (V) »Za- ključak« (str. 269–273), ali i tri zani- mljiva i vrijedna dodatka knjizi: (VI) »Recepcija djela Ivana Fochta« (str. 274–277), (VII) »Bibliografija Ivana Fochta« (str. 278–286) i (VIII) »Bio-

grafska crtica o Ivanu Fochtu« (str. 287–290). Zbog sustavnosti pristupa temi, iscrpnosti analize i razgranatosti filozofske argumentacije, ovdje ćemo istaknuti tek nekoliko bitnih odredni- ca Fochtova estetičkog nazora, koje mozaično oslikavaju cjelinu njegova mišljenja, odnosno njegovu ontologi- ju umjetnosti, a koje je autor sažeo u zaključnom dijelu knjige.

1. Fochtova se estetika u meto- dološkom pogledu opravdano može smjestiti pod »objektivizam«. Naime, kako Škrbić napominje:

»Objektivizam, kao metoda pristupa umjet- nosti, zahtijeva da se estetsko-umjetničkom fenomenu prilazi ponajprije iz smjera estet- skoga predmeta. Stoga je za Fochta predmet estetike umjetničko biće i to u strogo onto- loškom smislu.« (str. 269)

Međutim, pritom ne treba zabora- viti i to da ljepota, shvaćena kao pred- met istraživanja filozofijske estetike, prodire u estetička razmatranja »po- najprije u smislu formalnih svojstava umjetničkog bića«, a što je samo po sebi oprečno i strano tzv. »sadržaj- nim estetikama« u kojima je ljepota, »kao osjetilno sjajenje ideje, zapravo biće 'privida'« (str. 269). Razmatra- jući tako umjetničko biće kao pred- met estetike, Focht je smatrao da je svako zasnivanje estetike na čvrstim pozitivno-znanstvenim temeljima – kao zasebne i autonomne filozofijske discipline – u načelu pogrešno, jer umjetničko biće u svojoj konačnici i nije, kako Focht ističe, »pozitivna činjenica« (str. 269). Stoga iz objek- tivističkog usmjerenja proizlazi i pre- težita usmjerenost na estetske forme,

dok Focht na pozadini misli o tzv. »slojevitoj strukturi estetskog predmeta«, kao bitne teorijske posebnosti fenomenoloških estetika, izvodi i vlastiti »nacrt strukture estetskog predmeta«, u kojemu razlikuje tri plana: (I) duhovno-metafizički, (II) predmetno-prikazivački i (III) materijalno-fizikalni plan. U tom je smislu za Fochta istinsko umjetničko djelo takvo umjetno biće u kojemu sva tri navedena plana sačinjavaju zatvorenu cjelinu i to na način »prožimajućeg jedinstva« (str. 269). Škrbić na tome tragu dodatno naglašava da za Fochta ni umjetnička istina

»... ne prilazi djelu i ne unosi se u djelo, nego nastaje, rađa se prilikom izgradnje samega umjetničkog bića.« (str. 270)

2. U ontološkom pogledu Fochtov estetički nazor može se shvatiti kao »esencijalizam«, koji zagovara stav da estetske forme (tj. umjetničke mogućnosti) prethode egzistenciji estetskog predmeta. Focht je, naime, bio čvrstog mišljenja da ontološki status estetskih formi nije ni na koji način uvjetovan modalitetima postojanja estetskog predmeta. Štoviše, Škrbić jasno upozorava da

»... idealni način bitka umjetnosti, prema Fochtu, nije nimalo lošiji od 'realnoga', 'tvarnoga', što zapravo predstavlja i svojevrsni odmak od 'marksističkog shvaćanja' svrhovitosti umjetnosti kao humanog (p)opredmećenja stvarnosti.« (str. 270)

Iako se pojam »estetskog predmeta« značenjski ponajviše oblikovao unutar fenomenologije, on u Fochtovom ontologijskom pristupu umjetnosti ima nešto drukčije značenje.

Nasuprot uvjetovanosti estetskog predmeta modalitetima njegova postojanja, Focht je smatrao da je ontološki status estetskog predmeta uvjetovan njegovom »izgrađenošću« (tj. »ispunjenošću odredbama vlastitog pojma«, str. 270). Međutim, pritom je važno ne ispusti iz vida i to da umjetničko djelo nije ograničeno samo realnim ontološkim statusom (kao svojevrsnom pretpostavkom konstituiranja estetskog predmeta), jer ono može imati i tzv. »idealni bitak«. U tom kontekstu Škrbić zapisuje sljedeća zapažanja:

»Fochtov estetički esencijalizam implicira dakle i problematiku modalnosti umjetnosti. Polazeći od idealnog karaktera umjetnosti, odnosno objektivnih idealnih mogućnosti, Focht se približava fenomenološkom shvaćanju estetskog predmeta kao eidetičkog singulariteta, ali istodobno zadržava i odmak spram toga shvaćanja, jer smatra da su modaliteti postojanja predmeta presudno određeni upravo idealno-objektivnim značenjem umjetnosti, a ne sviješću subjekta. Tako primjerice već i sustvarnost, kao modalitet umjetničke stvarnosti, ima idealni značaj jer transcendirira puku stvarnost, dočim je kod sunužnosti kao modaliteta umjetničke slobode i sumogućnosti kao modaliteta subjektivne ostvarenosti umjetnosti veza sa sferom idealnih mogućnosti, odnosno idealnim postojanjem umjetnosti još očitija. Stoga bi se moglo reći da je Fochtov nauk o modalitetima umjetnosti ujedno i izraz svojevrsnoga estetičkog relacionizma.« (str. 271)

No budući da kategorije modaliteta u Fochtovoj ontologiji umjetnosti imaju »prvorazredni ontološki značaj«, pitanje odnosa estetskog predmeta (ali i umjetničkog djela) nije u odlučujućem smislu »pitanje gnoseologije umjetnosti«, nego je ono u

puno većoj mjeri »pitanje ontičkog ustroja subjekta« (str. 271). U tom bi se smislu, ističe Škrbić, i cjelokupni sklop odnosa između estetskog predmeta, umjetničkog djela i estetskog subjekta mogao sagledati »kroz problematiku ustroja i podrijetla individualnih ‘duševnih konstitucija’«, dok bi »dosljednost u poštivanju logike idealnih mogućnosti mogla biti jedna od najzanimljivijih ‘psiholoških osobina’ estetskog subjekta« (str. 271).

3. Fochova ontologija umjetnosti prožeta je i tzv. »gnoseološkim realizmom«, koji »se oblikuje oko stavka o objektivnom postojanju estetskih formi« (str. 271). Focht je, naime, vjerovao da objektivne idealne mogućnosti umjetnosti ni na koji način ne proizlaze iz transcendentnih mogućnosti estetskog subjekta, nego da su one transcendentne. Škrbić pritom konstatira sljedeće:

»Povezujući preko ‘formalno-estetskih kategorija’ prirodno i umjetnički lijepo, Focht također nastoji pokazati da su estetske forme *čisti estetski objektiviteti* koji postoje neovisno o subjektu. Time je, zapravo, pokušao povezati estetsko i umjetničko, odnosno prirodu i ono duhovno-metafizičko. Povodom toga možemo jedino žaliti što nikada nije objavljenja Fochova dugo pripremana i najavljiavana knjiga o estetici prirode, tj. prirodno lijepome.« (str. 271)

Pored afirmacije objektivnog postojanja estetskih formi kao najviše gnoseološke pretpostavke estetsko-umjetničkog fenomena, tragovi gnoseološkog realizma mogu se pronaći i u samom shvaćanju estetskog fenomena u kojemu, među ostalim, predmet bitno uvjetuje tzv. »estetski

akt«. U tom je kontekstu s jedne strane posebno zanimljivo to da je za Fochta objektivno postojanje neosjetilne (tj. nečujne) glazbe sfera – shvaćene kao »glazbe po sebi« – uvjet mogućnosti stvaranja glazbenog djela kao takvog, u čemu se neposredno očituje i njegovo izvorno, pitagorejsko-platoničko shvaćanje glazbe, dok je s druge strane indikativno i to da Focht misao o uvjetovanosti akta predmetom preuzima

»... iz fenomenologijske tradicije te pritom prednost pridaje intuitivnoj spoznaji pred razumskom refleksijom. To, međutim, ne znači da time zanemaruje racionalni, intelektualni aspekt estetskoga akta. Focht sukladno postavci o jedinstvu intuicije i intelekta, ali i s obzirom na ontološku funkciju umjetnosti odnosno stvaralačko preobražavanje objektiviteta u estetski predmet, značaj umjetničkog spoznavanja opisuje kao *racionaliziranu osjetilnost*. Imajući u vidu to da je gnoseološki aspekt umjetnosti uvjetovan ontološkim, može se reći da Focht estetski akt, tj. umjetničko-estetsku spoznaju tumači na pozadini osebujnoga sklopa ‘platonizma’ odnosno fenomenologije i ‘dijalektičkog materijalizma’.« (str. 272)

4. Pored metodološkog objektivizma, estetičkog esencijalizma i gnoseološkog realizma, Fochtova ontologija umjetnosti odražava i jedno dublje filozofijsko utemeljenje, ono u »ontološkom monizmu« i »gnoseološkom dualizmu«. Naime, misao o tzv. »komplementarnosti duha i materije«, koja je bliska ontološkom monizmu (npr. bit je u određenom biću, a ne izvan njega), Focht razmatra u svezi s fenomenom umjetnosti:

»Focht smatra da se upravo u umjetnosti, za razliku od drugih duhovnih djelatnosti, po-

kazuje jedinstvo, pa čak i komplementarnost materije i duha, jer su jedino u umjetnosti metafizičke forme i mogućnosti realno, tj. izravno u materiji objektivirane. Stoga je svako istinsko umjetničko djelo ujedno i 'živo svjedočanstvo' načela istovjetnosti materije i duha. Međutim, ontološki moment je u umjetnosti ipak najočitiiji u području tzv. konstitutivne analize estetskog predmeta, odnosno u Fochtovoj koncepciji, *nacrtu strukture*, umjetničkog djela.« (str. 272)

S obzirom na to da Fochtov gnoseološki dualizam (tj. »razdvoj spoznajnih moći na krajnje antropomorfni racionalitet ili intelektualnu spoznaju onog pojavnog i intuitivno zrenje bitstva«, str. 272) proizlazi iz njegova razmatranja čovjekove izvorne spoznajne ograničenosti, s posebnim naglaskom na pitanje spoznajnog odnosa između subjekta i objekta, Škrbić navodi sljedeće:

»Fochtovo tumačenje umjetničke spoznaje kao dijalektičkog suodnošenja subjekta i objekta, odnosno kao prepuštanja čistom ontičkom zbivanju umjetnosti (samozaborav jastva) predstavlja zapravo jedan osebujni pokušaj nadilaženja čovjekovih gnoseoloških ograničenja, tj. klasične spoznajne relacije subjekt – objekt.« (str. 273)

Naposljetku treba reći da je monografija *Ontologija umjetnosti. Estetička misao Ivana Fochta* izrazito složena i originalna znanstveno-filozofska studija s preciznom i jasnom metodologijom istraživanja, koja čitateljima nudi pregršt zanimljivih, vrijednih i poticajnih uvida u ontologiju umjetnosti Ivana Fochta. Slobodno se može reći da ova Škrbićeva studija predstavlja uzorit primjer sustavnog istraživanja Fochtova mišljenja (ali i

filozofije općenito), u kojemu je autor uvjerljivo uspio pokazati da Fochtova ontologija umjetnosti

»... sadržava filozofijska dostignuća i uvide koji u cijelosti potvrđuju originalnost Fochtova mišljenja i to ne samo u okvirima hrvatske i bosanskohercegovačke filozofijske tradicije nego i u širem, pače europskom kontekstu.« (str. 273)

Jan Defrančeski